

SCI-CONF.COM.UA

**MODERN RESEARCH
IN WORLD SCIENCE**

**PROCEEDINGS OF V INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
AUGUST 7-9, 2022**

**LVIV
2022**

MODERN RESEARCH IN WORLD SCIENCE

Proceedings of V International Scientific and Practical Conference

Lviv, Ukraine

7-9 August 2022

Lviv, Ukraine

2022

UDC 001.1

The 5th International scientific and practical conference “Modern research in world science” (August 7-9, 2022) SPC “Sci-conf.com.ua”, Lviv, Ukraine. 2022. 1067 p.

ISBN 978-966-8219-86-3

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern research in world science. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-7-9-08-2022-lviv-ukrayina-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: lviv@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 Authors of the articles

PHILOSOPHICAL SCIENCES

ТЕМА РЕСЕНТИМЕНТУ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЯВИЩА ПОСТТОТАЛІТАРНОГО СУСПІЛЬСТВА У ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІХ ТВОРАХ ТЕОДОРА АДОРНО

Брижнік Віталій Миколайович

кандидат філософських наук

доцент кафедри філософії

Національного педагогічного університету

імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

Вступ.

Післявоєнний період інтелектуальної діяльності німецького соціального філософа Теодора Адорно, одного з ідейних провідників критичної теорії суспільства (Франкфуртської школи), виразно позначений впливом як соціально-критичної складової теоретичного спадку К. Маркса, так і впливом філософських творів Ф. Ніцше. Під час повоєнної відбудови економіки і промисловості ФРН та розбудови її як демократичної країни, Адорно, узявши за взірць Марксову критику буржуазного суспільства, разом з іншими представниками критичної теорії виконав принципову неомарксистську критику культури індустріального суспільства. Остання була охарактеризована як основна ідеологічна завада денацифікації німецького суспільства як посттоталітарного.

Окрім Марксового доробку Адорно ідейно орієнтувався на філософські позиції Ніцше – іншого критика буржуазного буття. У своїх роботах пізнього періоду, зокрема у філософсько-освітніх творах, що були написані після повернення з американської еміграції додому, до Франкфурта-на-Майні, неомарксист Адорно активно використовував деякі елементи й концепти філософії Ніцше. Одним із тих концептів було поняття ресентименту, яке у

філософсько-освітніх творах Адорно отримало значення такого соціокультурного явища, що зумовлює беззміне збереження буття посттоталітарного суспільства, його ідеології та влади.

Мета роботи.

За мету було обрано, узявши за основу розгляд двох ідейно основних філософсько-освітніх творів Теодора Адорно, визначити суспільне значення явища ресентименту прибічників авторитарної влади, що присутнє в посттоталітарному суспільстві як серйозна завада демократизації його освіти, а отже й названого суспільства. Також актуалізувати особисте розуміння Адорно належного оновлення освіти як дієвого чинника подолання всіх завад, що перешкоджають демократичним процесам у такому суспільстві.

Матеріали та методи.

Було застосовані такі матеріали:

Adorno, Theodor W. *The Authoritarian Personality* // Theodor W. Adorno, Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson, R. Nevitt Sanford. N.Y.: Harper and Brothers, 1950. 994 pp.

Адорно Теодор. Теорія напівосвіти. Філософія освіти. *Philosophy of Education*. 2017. 20 (1) [переклад з німецької М. Култаєвої]. К.: 2017. С. 128–152.

Адорно Теодор. Що означає «опрацювання Минулого?». Філософія освіти. *Philosophy of Education*. 2018. 22(1) [Переклад із німецької В. Брижніка]. К.: 2018. С. 6–24.

За основний метод було обрано герменевтичний метод для філософського розуміння авторського застосування в текстах певних понять та ідей, історичний метод як чинний для осмислення соціокультурної генези певних явищ та ідейного походження понять, також метод поєднання аналізу та синтезу.

Результати та обговорення.

Перебуваючи під час Другої світової війни в США, Теодор Адорно, окрім своєї участі в соціологічних дослідженнях засобів масової інформації тієї

країни, став співкерівником соціологічного проєкту, результати якого були викладені у книжці «Авторитарна особистість» (1950). Виконане під Адорновим керівництвом дослідження виявило як очевидне: у тодішніх Сполучених Штатах поруч із культурою демократичного врядування присутній соціальний партикуляризм певних осіб, що має ознаки дегуманізованої соціальної ідеології. За висновком, такий соціальний партикуляризм породжує в демократичному суспільстві ксенофобію різних видів та формує фашизоїдну свідомість тих осіб, достоту як авторитарних особистостей.

Як керівник проєкту Адорно тоді пише психологічну частину та висновки цієї книжки, один із підрозділів якої отримує назву «Surface Resentment», що можна перекласти як «поверхову неприязнь (або – невдоволення)». З іншого боку, з огляду на Адорнову підготовку до друку книжки «Minima Moralia» (1951), яка цілком, стилістично й ідейно, взорована на твори Ніцше, цю назву можна перекласти і як «поверховий ресентимент». Безсумнівно, цей сенс англійського слова *resentment* точно відповідає змісту названого розділу, у якому зауважене соціально-психологічне явище було визначене як породжене глибинним страхом досліджених осіб перед конкуренцією активніших за них представників соціальних меншин. За дослідницьким твердженням, цей новітній ресентимент зміцнює політичний потенціал соціальної влади, яка має характер фашистської потуги [1].

Майже одразу після свого повернення до Франкфурта Адорно повертається до викладацької діяльності, що відбувається в університеті рідного міста. Філософ тоді пише кілька творів, у яких увиразнюється тема радикальної неомарксистської критики чинників ідеологічного фальшування людської свідомість. Поміж тих робіт Адорно започатковує, як і його друг та однодумець М. Горкгаймер, цикл філософсько-освітніх творів. Як промови для різних громадських заходів філософ пише 1959 року «До демократизації німецьких університетів», «Теорію напівосвіти» та «Що означає Опрацювання Минулого», які слід уважати ідейно-центральною роботою його філософії

освіти. У текстах двох останніх доповідей присутнє Ніцшеве поняття ресентименту.

У тих доповідях Адорно виклав власне критичне бачення освітньої системи створеної тоді ФРН й констатував як очевидне: освіта посттоталітарного суспільства нездатна виконати просвітницьку функцію – вона неспроможна виховувати представників юнацтва соціально активними людьми, власне, молодими громадянами демократичної країни. У текстах доповідей також відбулося теоретичне протиставлення одне одному концептів напівосвіти та повторної освіти (re-education). Філософ постулював їхній стосунок у вигляді ідейної дихотомії напівосвіти, соціокультурного явища посттоталітарного суспільства, та ідеї повторної освіти, якій, разом з ідеєю демократії, належить бути здійсненою у просторі такого соціального буття. Якщо в попередній тогорічній доповіді Адорно доволі стримано зауважив перепони, що стають на заваді демократизації німецьких університетів того періоду, то в наступних творах, насамперед у «Теорії напівосвіти», відбулася конкретна радикальна критика сукупности чинників, які, породжуючи «напівосвіту», таким чином унеможливають демократизацію повоєнної Західної Німеччини.

Таким чинниками визначено передусім саму культуру тодішнього суспільства як суспільства пасивного пристосування окремої людини до загалу. Власне, культуру такого соціального утворення, яке у процесі свого історичного розвитку цілком позбулося присутности в собі сили індивідуального духа окремої людини, за Адорно, – її внутрішнього чинника вільної праці. Найвпливовішою опорою збереженню влади знедуховленого суспільства філософ назвав «культуріндустрію» і продовжив таким чином тему спільної з Горкгаймером критики індустріального суспільства, започатковану в «Діалектиці Просвітництва» (1947). Основною дією культуріндустрії є нейтралізація її продукцією силу уяви окремої людини, що відтак унеможливує когнітивну, а отже й соціальну активність останньої. Ідеологічно інтегруючи собою всі суспільні версти, культуріндустрія водночас

відчужує від основної частини суспільства працю інтелектуалів, продуцентів, носів і «спікерів ідеалів» (у попередніх Адорнових творах постать інтелектуала була ототожнена з Ніцшевим поняттям надлюдини, «аристократа духа»). На переконання філософа, таке відчуження конкретно зумовлює соціальне поширення феномену напівосвіченості і сприяє відновленню попередньої авторитарної влади в межах посттоталітарної формальної демократії. Напівосвіта має також стійку підтримку від штибу сільської культури як традиційної, виховання якої та вплив на модерне суспільство знерухомлює його соціокультурний поступ. Іншим засобом такої підтримки у знедуховленому суспільстві філософ визначив колективний нарцисизм прибічників авторитарної ідеології і назвав напівосвіту сферою ресентименту, у межах якого її носії радикально налаштовані проти тих людей, які, попри ідеологічний тиск на свою свідомість, усе ще плекають у собі «іскру самосвідомості». Адорно визначив попередню неідеологічну освіту як ідейне джерело сили індивідуального духа людини й указав як на можливий засіб «виживання» освіти застосування окремою людиною, можна зрозуміти, новим освітянином, критичної саморефлексії, яка спрямована проти влади напівосвіти [2].

Тема впливу ідеології посттоталітарного суспільства на освіту була продовжена в наступній Адорновій промові, яка має назву «Що означає «Опрацювання Минулого?»». У ній Адорно зазначив присутність у суспільстві тогочасної ФРН тенденції примирення західних німців із фактами військових і політичних злочинів нацистської влади, що зумовлює повторне життя нацистських організацій, також філософ конкретизував суть явища ресентименту її ідеологічних прибічників. Було виокремлено значення ідеологічного впливу на історичну пам'ять європейців про жахи періоду панування нацистської влади, що сталося як психологічне витіснення їхніх спогадів із колективної свідомості. Як тривожний факт Адорно констатував дотримання ідеологією посттоталітарного суспільства стратегії, яка налаштована на збереження спогадів німців про «кращі часи» їхнього життя, що мали місце під орудою нацистської влади. Окрім того, названа ідеологія

користується стійкою підтримкою прибічників нацистської ідеології, які пережили політичне буття свого режиму і, як носії посттоталітарного ресентименту, налаштовані відверто вороже проти зусиль окремих людей денацифікувати й демократизувати німецьке суспільство як посттоталітарне.

Критично зауваживши явище пронацистського ресентименту, філософ його визначив як чинну соціокультурну заваду здійсненню в західнонімецькому суспільстві ідеї демократії. За Адорно, остання в посттоталітарному суспільстві може бути присутньою тільки як утілення такого знання, що потребує нової просвіти як повторної освіти, достоту як виконання антиідеологічного виховання нової молоді. До такої праці, на переконання філософа, насамперед слід залучити тих освічених людей, які насамперед володіють знанням про минулі події – про злочини авторитарної влади. Такі нові освітяни, узявши участь у демократичному оновленні освіти, виконають дієве «опрацювання Минулого» і своєю просвітою підтримуватимуть буття історичної пам'яті людей про минулі варварства. Завдяки їхній просвітницькій ліквідації «політичного неповноліття» молодій людині, яка навчається, відбудеться її дієве залучення до процесу демократизації західнонімецького суспільства, що унеможливить історичне повторення в Європі варварства нацистської влади. А відтак, що було виокремлено, це завадить поширенню панування над Європою авторитарної радянської Росії і, на думку Адорно, усуне загрозу Третій світової війни.

Висновки.

Для нашої країни, яка зазнала неспровокованого нападу з боку агресивної варварської потуги, осмислення Теодором Адорно генези тоталітарної ідеології, посттоталітарного суспільства, авторитарної влади та ресентименту її бездумних прибічників має позачасову теоретичну цінність. У своїх творах франкфуртський філософ довів очевидність прямої залежності буття тоталітарної ідеології в межах посттоталітарного, ідеологічно знедуховленого суспільства від явища напівосвіченості, що своєю владною присутністю підтримує потугу й беззмінність авторитарної влади. На сході у схожий спосіб,

зокрема й через пострадянський ресентимент радянських за своєю культурою, освітою та вихованням людей, відбулося соціокультурне культивування явища авторитарної особистості, що нам, українцям, діалося взнаки у вигляді лиха мілітарного нападу на нас сучасного варварства. Якщо німцям, завдяки насамперед демократичному оновленню своєї освіти, загалом удалося денацифікувати й демократизувати своє суспільство, то на сході десоветизації, а отже й дійсної демократизації суспільства не відбулося. Відтак цілком слушними для захисту нашої країни є Адорнові міркування про засоби протистояння агресорові, і серед них передусім потрібно виокремити значущість для нашого суспільства сили й енергії індивідуального духа окремого українця. Саме цей антропологічний чинник, що, за філософією Адорно, сутнісно визначає особисте мислення людини та її працю як цілком емансиповану від влади авторитарних ідеологій, наше суспільство мусить бачити в окремому громадянинові. Така сутність актуалізується в суспільстві у вигляді дійсно вільної діяльності людини – як військова, творча, матеріально-виробнича, освітянська, інтелектуальна, лідерська тощо, праця.